

Ольга А. Зінченко¹, Алла О. Самойленко²

ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Стаття присвячена оцінці показників розвитку людського капіталу у глобальному вимірі та обґрунтуванню комплексного підходу щодо діагностики процесів соціального розвитку світової економіки.

Автори статті зауважують, що у сучасних умовах глобальних економічних перетворень спостерігається диференціація країн світу за показниками розвитку людського капіталу, що обумовлена різними національними умовами його формування та використання. Наголошено, що для скорочення цих диспропорцій потрібна всебічна та детальна аналітика стану та перспектив активізації людського капіталу за окремими країнами та моделями економічного розвитку.

Проаналізувавши різні підходи щодо оцінки людського капіталу, автори визначають, що найбільш репрезентативним є індексний підхід, який дозволяє проводити порівняння різних за характером та вектором національних економічних систем.

Авторська позиція полягає у тому, що потрібна комплексна оцінка розвитку людського капіталу не тільки за такими визнаннями у практиці міжнародних організацій показниками, як Індекс людського капіталу, Індекс людського розвитку, а і за показниками інноваційності економіки, її конкурентоспроможності, можливості розвитку інтелектуальних ресурсів, комплексного використання людського потенціалу. Такими показниками автори визнають Індекс глобальної креативності, Індекс глобальної конкурентоспроможності, Індекс глобальних інновацій, за якими проводять аналіз та ранжування країн.

На основі комплексної оцінки розвитку людського капіталу в статті доведено, що найбільш конкурентоспроможними та перспективними з позиції суспільного прогресу моделями економіки є скандинавська, континентальна та англосаксонська.

Перспективними напрямками досліджень з цієї тематики визначено поєднання різних підходів до оцінки людського капіталу у єдину комплексну систему діагностики, яка дозволить відстежувати глобальні тренди його розвитку та використання в різних моделях економіки.

Ключові слова: людський капітал, людський потенціал, індексний підхід, глобальна конкурентоспроможність, модель національної економіки.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 17.

DOI: 10.32752/1993-6788-2020-1-230-104-113

Olha A. Zinchenko, Alla O. Samoilenko

GLOBAL DIMENSION OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

The article is devoted to the assessment of human capital development indicators in the global dimension and substantiation of a comprehensive approach to the diagnosis of social development of the world economy. The authors study the state of human capital development on such indicators as the Human Capital Index, the Human Development Index, the Global Creativity Index, the Global Competitiveness Index, and the Global Innovation Index. Based on the rating assessment of human capital development, the authors prove that the most competitive and promising models of economic progress from the standpoint of social progress are the Scandinavian, Continental and Anglo-Saxon.

¹ Oles Honchar Dnipro National University. Dnipro. Ukraine.

² Oles Honchar Dnipro National University. Dnipro. Ukraine.

Keywords: *human capital, human potential, index approach, global competitiveness, national economy model.*

Peer-reviewed, approved and placed: 11.08.2020.

Постановка проблеми. Головною цінністю у розвитку глобальної економіки в постіндустріальну епоху є людський капітал як сукупність знань, вмінь, навичок людей, що дають змогу ефективно працювати та приносити як індивідуальний дохід, так і формувати суспільні блага. Активізація та ефективне використання людського капіталу як у національному, так і у глобальному вимірі є центральною проблемою сучасної економіки, яка цікавить як науковців, так і практиків.

Збалансований розвиток людського капіталу є однією з ключових цілей Організації Об'єднаних Націй, яка визначає вектор економічних трансформацій, соціалізації економіки, її спрямування на задоволення потреб конкретної людини та забезпечення її права на гармонійний розвиток [1]. Інвестиції у людський капітал є і на порядку денному багатьох глобальних фінансових інституцій, таких як Світовий банк і Міжнародний валютний фонд. Так Група Світового банку визначає інвестиції у людський капітал однією із трьох напрямів своєї діяльності для досягнення подвійної мети – викорінення крайньої бідності та забезпечення загального процвітання у всіх країнах [2]. У щорічному звіті Міжнародного валютного фонду за 2019 р. зазначається, що через розвиток людського капіталу досягається інклюзивне, цифровізоване та екологічно чисте майбутнє, країни світу можуть досягти більш високих та стабільних темпів зростання. У міру відновлення економічні реформи та державні інвестиції в людський капітал та екологічну і цифрову інфраструктуру мають бути розширені для сприяння перерозподілу ресурсів та обмеження довгострокових збитків від пандемії COVID-19 [3]. Розвиток людського капіталу знаходиться, таким чином, у центрі процесів економічної глобалізації і тісно пов'язаний із зусиллями міжнародних організацій щодо просування сталого економічного зростання на благо всіх верств населення та підвищення стійкості в країнах, що розвиваються.

У сучасних умовах глобальних економічних перетворень спостерігається диференціація країн світу за показниками розвитку людського капіталу, що обумовлена різними національними умовами його формування та використання. Для того, щоб скоротити ці диспропорції потрібна всебічна та детальна аналітика стану та перспектив активізації людського капіталу за окремими країнами та моделями економічного розвитку. Це дозволить мати об'єктивну картину реальних умов накопичення капіталу, визнати його стан та шляхи гармонізації у глобальному вимірі. Важливим є розробка інструментарію цієї аналітики, регламентація системи показників, за якими можна оцінити людський капітал в національній економіці та можливі вектори розвитку в контексті глобалізації руху людських ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Положення теорії людського капіталу формувалися у процесі тривалих наукових досліджень про вчених різних країн. Результати їх досліджень представлені в роботах Т. Шульца [4], Г. Беккера [5], Дж. Гэлбрейта [6], А. Струмберга, Д. Роуз, Г. Нана [7], М.

Мільгром та Е. Вонг [8] та інших видатних економістів, соціологів та істориків. Серед українських науковців, які досліджують процеси створення та розвитку людського капіталу, можна назвати Кравченко Н. [9], Компанієць В. [10], І. Смирнова [11], О. Осійчук [12], Т. Поснова [13].

Активізація інтересу до теорії людського капіталу в контексті її застосування для аналізу та регулювання процесів економічної глобалізації, що спостерігаються останнім часом у наукових дискусіях, свідчить про актуальність розробки підходів комплексної оцінки людського капіталу за різними критеріями та здійснення порівнянь його станів в умовах функціонування різних економічних моделей.

Мета дослідження – систематизувати показники розвитку людського капіталу у глобальному вимірі та обґрунтувати їх комплексне використання для діагностики процесів соціального розвитку світової економіки. Для досягнення поставленої мети вирішені наступні завдання:

- обґрунтовано комплексний підхід до використання індексних показників соціального розвитку світової економіки;
- наведено індексну систему оцінки розвитку людського капіталу;
- здійснено розподіл країн-лідерів за глобальними індексами оцінки людського капіталу та у відповідності до їх економічних моделей.

Досягнення поставленої мети здійснюється завдяки використанню таких наукових методів, як аналіз та синтез, систематизація, логічне узагальнення, що дозволяють забезпечити отримання обґрунтованих та достовірних висновків.

Також авторами статті використовується індексний метод для обрахунку показників людського капіталу, метод рейтингової оцінки та порівнянь для співставлення його станів в різних економічних системах.

Основні результати дослідження. Людський капітал як комплексне поняття має багато значень. Найбільш ємне, на наш погляд, є визначення Всесвітнього банку, а саме що це знання, навички та здоров'я, в які люди вкладають кошти і які вони акумулюють протягом свого життя, що дозволяє їм реалізовувати свій потенціал [2].

Таким чином, це багаторівнева система, що передбачає функціонування таких підсистем, як інтелектуальна (освітній капітал, культурний капітал), трудова (капітал професійного навчання), організаційно-підприємницька (капітали забезпечення інформацією, креативний капітал або капітал інноваційної активності, культура підприємництва), соціальна (демографічний капітал, капітал мобільності та родинного виховання, капітал «соціальної довіри», соціальні статуси та ролі). У центрі системи людського капіталу знаходиться капітал здоров'я, оскільки зміни його стану негайно відображаються на всіх підсистемах.

В теоретичному аспекті існує ряд різних підходів до вимірювання людського капіталу:

- індикативний підхід передбачає використання різних індикаторів, які сприяють емпіричному вивченню окремих складових такої всеосяжної категорії, як людський капітал;

- підхід, заснований на вивченні витрат, передбачає, що вартість людського капіталу складається із суми витрат, що пішли на його формування за винятком амортизації;

- підхід, заснований на дослідженні доходів, оперує дисконтованою величиною доходів, що формуються людським капіталом;

- індексний підхід, що передбачає розрахунок відносних показників використання людського ресурсу через структуру економічно активного населення.

Незважаючи на спроби загального охоплення людського капіталу, представлені підходи все ж таки носять односторонній характер, позбавлені універсальності та системності. У сучасній науці немає єдиного загальновизнаного підходу, що враховує особливості людського капіталу.

У практиці досліджень людського розвитку, які проводять міжнародні політичні та економічні організації, найбільш розповсюдженим є індексний підхід. Тут показовим є проєкт Світового Банку «Human Capital Index (НСІ, Індекс людського капіталу)» як частина більш масштабного проєкту Human Capital Project [14]. Це досить новий індикатор, який виник у 2018 р. Він вимірює майбутній обсяг людського ресурсу (тобто навички, знання, здоров'я, які має кожен працівник), що народжені сьогодні діти матимуть на момент досягнення свого повноліття – 18-річного віку. При цьому розробники рейтингу спираються на ризики, з якими стискається кожна країна світової спільноти. До вимірів Human Capital Index входять: виживання – шанси дітей дожити до шкільного віку; освіта, тобто ступінь, до якого зможуть довчитись діти, і обсяг засвоєних ними знань; здоров'я, в якому діти залишать школу, і те, чи дозволить їх фізичний стан продовжити навчання та роботу в дорослому житті.

Серед країн лідерів за Індексом людського капіталу у 2018 р. були Сінгапур (0,88), Республіка Корея (0,84), Японія (0,84), Гонконг (Китай) (0,82), Фінляндія (0,81), Ірландія (0,81), Австралія (0,80), Швеція (0,80), Нідерланди (0,80), Канада (0,80). За прогнозами 2020 р. десятка лідерів за даним показником майже не змінилася: Сінгапур (0,88), Гонконг (Китай) (0,81), Японія (0,80), Республіка Корея (0,80), Канада (0,80), Фінляндія (0,80), Макао (Китай) (0,80), Швеція (0,79), Ірландія (0,79), Нідерланди (0,79) [2].

Подібним до Індексу людського капіталу є Індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI) – інтегральний показник, який щорічно розраховується ПРООН для міждержавного порівняння та вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття [14]. Однак цей показник відрізняється від попереднього тим, що більш спирається на оцінку стану суспільного розвитку, аніж на його перспективи. Для розрахунку Індексу людського розвитку підраховується три показники: очікувана тривалість життя – оцінюється довголіття; рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) та очікувана тривалість навчання; рівень життя, який оцінюється через ВНД на душу населення в доларах США.

Країнами-лідерами за даним показником у 2018 р. були: Норвегія (0,954), Швейцарія (0,946), Ірландія (0,942), Німеччина (0,939), Гонконг (Китай) (0,939), Австралія (0,938), Ісландія (0,938), Швеція (0,937), Сінгапур (0,935),

Нідерланди (0,933). У 2019 р. перша десятка за даним Індексом людського розвитку майже не змінилася: Норвегія (0,957), Ірландія (0,955), Швейцарія (0,955), Гонконг (Китай) (0,949), Ісландія (0,949), Німеччина (0,947), Швеція (0,945), Австралія (0,944), Нідерланди (0,944), Данія (0,940) [14].

Треба відмітити, що високо оцінюючи практику застосування означених індексів в дослідженнях диспропорцій людського потенціалу у глобальному просторі, все ж базувати аналіз тільки на показниках, що характеризують людський капітал з позицій особистісних, соціальних, демографічних, освітніх характеристик, недостатньо. Важливо розкрити не тільки стан людських ресурсів, а й потенціал їх розвитку в напрямі формування конкурентоспроможної економіки із забезпеченням високої якості життя населення. Тому варто рекомендувати доповнити системну оцінку людського капіталу показниками інноваційності економіки, її конкурентоспроможності, можливості розвитку інтелектуальних ресурсів, комплексного використання людського потенціалу (рис. 1). Це стає очевидним ще з позиції того, що людський капітал має шанси активізуватися в умовах сприяння творчої ініціативи, вільного розвитку підприємництва, поширення знань та формуванні інформаційного суспільства.

Global Creativity Index (GCI, Індекс глобальної креативності) — це інтегральний показник, який розраховується Martin Prosperity Institute для оцінки даних щодо креативності економіки і креативного класу окремих країн та регіонів [15]. Даний індекс розраховується як середнє арифметичне трьох субіндексів: індекс таланту, індекс технологій та індекс толерантності. Його ще називають індексом трьох «Т». Методику розрахунку індексу запропонував Річард Флорида у 2004 р. у праці «Злет креативного класу». Наразі двічі було представлено результати дослідження з визначення Індeksu глобальної креативності: у 2011 р. охопило 82 країни, у 2015 р. — 139 країн.

За названим вище індексом країнами-лідерами у 2011 р. були Швеція (0,923), США (0,902), Фінляндія (0,894), Данія (0,878), Австралія (0,870), Нова Зеландія (0,866), Канада (0,862), Норвегія (0,862), Сінгапур (0,858), Нідерланди (0,854). У 2015 р. десятка країн-лідерів майже не змінилася, окрім Норвегії, яку змінила Ісландія. Тому до країн-лідерів ввійшли Австралія (0,970), США (0,950), Нова Зеландія (0,949), Канада (0,920), Данія (0,917), Фінляндія (0,917), Швеція (0,915), Ісландія (0,913), Сінгапур (0,896), Нідерланди (0,889) [15].

Global Competitiveness Index (GCI, Індекс глобальної конкурентоспроможності) — це індикатор, який досліджується та визначається рейтинг країн світового господарства за показником економічної конкурентоспроможності. Даний індекс розраховується за методикою Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) [16].

При розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності використовуються загальнодоступні статистичні дані та результати досліджень міжнародних організацій, які проводяться на регулярній основі, а також результати опитування керівників організацій, компаній та підприємств.

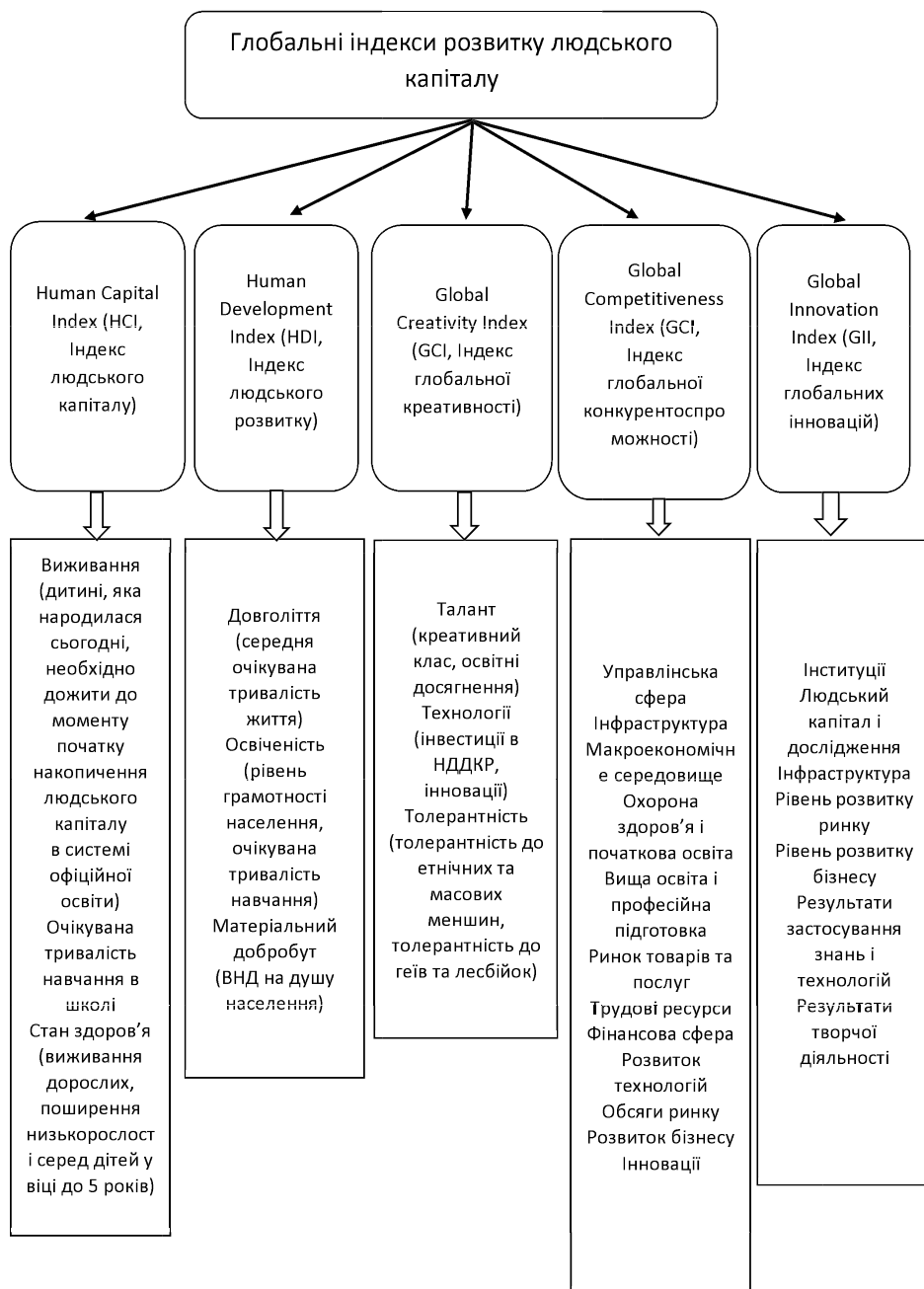

Рис. 1. Система глобальних індексів розвитку людського капіталу, складено на основі [2; 14-17]

Даний індекс розраховується на основі 12 складових: державні інститути, інфраструктура, макроекономічні умови, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта та професійна підготовка, ефективність товарних ринків, ефективність ринку праці, розвиток фінансових ринків, технологічна готовність, обсяг ринку, рівень розвитку бізнесу, інновації. Ці складові об'єднані у три групи: базові умови розвитку, фактори-каталізатори (підвищувачі ефективності), фактори інновацій та розвитку.

За цим індексом у 2018 р. лідирували США (85,6), Сінгапур (83,5), Німеччина (82,8), Швейцарія (82,6), Японія (82,5), Нідерланди (82,4), Гонконг (Китай) (83,3), Велика Британія (82,0), Швеція (81,7), Данія (80,6). Проте у 2019 р. десятка країн-лідерів за даним Індексом глобальної конкурентоспроможності взагалі не змінилася, окрім рейтингового показника країни, а саме: Сінгапур (84,8), США (83,7), Гонконг (Китай) (83,1), Нідерланди (82,4), Швейцарія (82,3), Японія (82,3), Німеччина (81,8), Швеція (81,2), Велика Британія (81,2), Данія (81,2) [16].

Global Innovation Index (GII, індекс глобальних інновацій) – складений Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, Корнельським університетом та міжнародною бізнес-школою Insead [18]. Індекс складається з 82 змінних, які знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. У 2018 р. даним індексом охоплено 126 країн світового господарства. Лідерами глобального індексу інновацій у 2018 р. стали Швейцарія (68,4), Нідерланди (63,32), Швеція (63,08), Велика Британія (60,13), Сінгапур (59,83), США (59,81), Фінляндія (59,63), Данія (58,39), Німеччина (58,03), Ірландія (57,19). У 2019 р. десятка країн-лідерів майже не змінилася, окрім Ізраїля, який змінив Ірландію. Тому до країн-лідерів ввійшли Швейцарія (67,24), Швеція (63,65), США (61,73), Нідерланди (61,44), Велика Британія (61,30), Фінляндія (59,83), Данія (58,44), Сінгапур (58,37), Німеччина (58,19), Ізраїль (57,43) [17].

Як свідчить комплексна оцінка розподілу країн-лідерів за глобальними індексами розвитку людського капіталу (табл. 1), найбільш конкурентоспроможними та перспективними з позиції суспільного прогресу моделями економіки є скандинавська, континентальна та англосаксонська. Саме ці моделі прогресують з позиції якості життя, можливостей та доступності розвитку людського капіталу, формуванні конкурентоспроможної високопродуктивної економіки з максимальною активізацією людського потенціалу.

Висновок. Зростаюча роль людського капіталу в умовах подолання кризових явищ внаслідок пандемії COVID-19 обумовлює якісні перетворення концептуальних уявлень про основні цілі, завдання та проблеми світової економіки, спрямованість її на задоволення потреб окремої людини. Інклюзивний характер сталого розвитку у глобальному вимірі актуалізує дослідження щодо можливостей оцінки людського капіталу та диференціації різних моделей національних економік за цим параметром.

Єдиного підходу щодо оцінки людського капіталу не існує, що обумовлено його комплексним характером та різноманітністю проявів, враховуючи специфіку соціально-економічного розвитку окремих держав. Найбільш репрезентативним підходом, на наш погляд, що дозволяє

проводити порівняння різних за характером та вектором національних економічних систем, є індексний підхід.

Таблиця 1. Розподіл країн-лідерів за глобальними індексами розвитку людського капіталу, складено на основі [2; 14-17]

Глобальний індекс	Країни-лідери (10 позицій)	Модель економіки
Індекс людського розвитку (2018 р.)	1. Норвегія	Скандинавська модель
	2. Швейцарія	Континентальна модель
	3. Ірландія	Англосаксонська модель
	4. Німеччина	Континентальна модель
	5. Гонконг	Транзитивна модель
	6. Австралія	Англосаксонська модель
	7. Ісландія	Скандинавська модель
	8. Швеція	
	9. Сінгапур	Англосаксонська модель
	10. Нідерланди	Континентальна модель
Індекс людського капіталу (2018 р.)	1. Сінгапур	Англосаксонська модель
	2. Республіка Корея	Східно-азійська модель
	3. Японія	Східно-азійська модель
	4. Гонконг	Транзитивна модель
	5. Фінляндія	Скандинавська модель
	6. Ірландія	Англосаксонська модель
	7. Австралія	
	8. Швеція	Скандинавська модель
	9. Нідерланди	Континентальна модель
	10. Канада	Англосаксонська модель
Індекс глобальної креативності (2015 р.)	1. Австралія	Англосаксонська модель
	2. США	
	3. Нова Зеландія	
	4. Канада	
	5. Данія	Скандинавська модель
	6. Фінляндія	
	7. Швеція	
	8. Ісландія	
	9. Сінгапур	Англосаксонська модель
	10. Нідерланди	Континентальна модель
Індекс глобальної конкурентоспроможності (2018 р.)	1. США	Англосаксонська модель
	2. Сінгапур	
	3. Німеччина	Континентальна модель
	4. Швейцарія	
	5. Японія	Східно-азійська модель
	6. Нідерланди	Континентальна модель
	7. Гонконг	Транзитивна модель
	8. Велика Британія	Англосаксонська модель
	9. Швеція	Скандинавська модель
	10. Данія	

Закінчення табл. 1

Глобальний індекс	Країни-лідери (10 позицій)	Модель економіки
Індекс глобальних інновацій (2018 р.)	1. Швейцарія	Континентальна модель
	2. Нідерланди	
	3. Швеція	Скандинавська модель
	4. Велика Британія	Англосаксонська модель
	5. Сінгапур	
	6. США	
	7. Фінляндія	Скандинавська модель
	8. Данія	
	9. Німеччина	Континентальна модель
	10. Ірландія	Англосаксонська модель

Базуючись на ньому, розраховуються рейтингові показники конкурентоспроможності держав у глобальному економічному просторі. Однак існуючі методики, на нашу думку, є неповними, оскільки не враховують перспективи використання людського потенціалу, його перетворення на людський капітал. Важливо проводити оцінку не лише за показниками соціального розвитку (демографія, здоров'я, освіта, культура та ін.), а й враховувати і можливості творчого розвитку, створення інновацій, забезпечення конкурентоспроможності як окремої особистості, так і в цілому економічної системи, на основі ефективного використання знань та вмінь.

На основі рейтингової оцінки визначено, що найбільш конкурентоспроможними за показниками розвитку людського капіталу є скандинавська, континентальна та англосаксонська моделі економіки. Саме ці моделі є орієнтирами з позиції забезпечення високої якості життя та доступності всебічного розвитку людини.

Перспективними напрямками досліджень з цієї тематики є поєднання різних підходів до оцінки людського капіталу у єдину комплексну систему діагностики, яка дозволить відстежувати глобальні тренди його розвитку та використання в різних моделях економіки.

1. Доповідь про стан людського розвитку за 2019 рік. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй / Керівник і провідний автор П. Консейсай, 2019, Нью Йорк, NY 40 с. URL: <https://www.undp.org> (дата звернення: 20.05.2020).

2. Офіційний сайт The World Bank. URL <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine> (дата звернення: 25.05.2020).

3. Річний звіт Міжнародного Валютного Фонду, 2019 «Наш взаємозалежний світ». URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2019/eng/assets/pdf/imf-annual-report-2019-ru.pdf> (дата звернення: 27.05.2020).

4. Schultz T. W. Investment in Human Capital: the Role of Education and of Research. New York : Free Press, 1971. 321 p.

5. Baker S. Human Capital. New York : Columbia University Press, 1964.

6. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество: пер. с англ. М.: АСТ ; СПб.: Транзиткнига, 2004. 602 с.

7. Stroombergen A., Rose D., Nana G. Review of the Statistical Measurement of Human Capital: Statistics New Zealand. Wellington, 2002. P.4.

8. Milgrom M., Kwon E. Specificity of Human Capital and Promotions. 2010. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1544551> (дата звернення: 19.05.2020).
9. Кравченко Н.В., Шахно А.Ю. Параметри формування людського капіталу інноваційної праці в умовах глобальних змін. Бізнесінформ. 2018. № 10. С. 390-397.
10. Компанієць В. Людський капітал: визначення, особливості, відтворення. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2008. Вип. 15-16. С. 281-284.
11. Смирнова І.І. Цільові орієнтири сталого розвитку людського капіталу в умовах побудови інноваційної економіки. Економічний вісник Донбасу. 2019. № 1(56). С. 198-205.
12. Осійчук О.А. Проблеми інтегральної оцінки людського капіталу. Вісник соціально-економічних досліджень. 2014. Вип. 2 (53). С. 226-231. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147038617.pdf>
13. Поснова Т.В. Трансформація людського капіталу в умовах цифрової економіки. Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2019. Вип. 3. С. 204-211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehsfat_2019_3_23
14. Офіційний сайт United Nations Development Programme. URL: <http://www.undp.org>.
15. Офіційний сайт Culture and Creativity. URL: <https://www.culturepartnership.eu/en/article/global-creativity-index-2015>.
16. Офіційний сайт World Economic Forum. URL: <http://www.weforum.org>.
17. Офіційний сайт Global Innovation Index. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/

-
1. Dopovid pro stan liudskoho rozvytku za 2019 rik. Prohrama rozvytku Orhanizatsii Obiednanykh Natsii / Kerivnyk i providnyi avtor P. Konseisau, 2019, Niu York, NY 40 s. URL: <https://www.undp.org>
 2. Ofitsiyni sait The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>
 3. Richnyi zvit Mizhnarodnoho Valiutnoho Fondu, 2019 «Nash vzaiemozaleznyi svit». URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2019/eng/assets/pdf/imf-annual-report-2019-ru.pdf>
 4. Schultz T. W. Investment in Human Capital: the Role of Education and of Research. New York : Free Press, 1971. 321 p.
 5. Baker S. Human Capital. New York : Columbia University Press, 1964.
 6. Helbreit Dzh. Novoe yndustrialnoe obshchestvo: per. s anhl. M.: AST ; SPb.: Tranzytknyha, 2004. 602 s.
 7. Stroombergen A., Rose D., Nana G. Review of the Statistical Measurement of Human Capital: Statistics New Zealand. Wellington, 2002. P.4.
 8. Milgrom M., Kwon E. Specificity of Human Capital and Promotions. 2010. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1544551>
 9. Kravchenko N.V., Shakhno A.Iu. Parametry formuvannya liudskoho kapitalu innovatsiinoi pratsi v umovakh hlobalnykh zmin. Biznesinform. 2018. № 10. S. 390-397.
 10. Kompaniets V. Liudskiy kapital: vyznachennia, osoblyvosti, vidtvorennia. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. 2008. Vyp. 15-16. S. 281-284.
 11. Smyrnova I.I. Tsilovi oriientyry staloho rozvytku liudskoho kapitalu v umovakh pobudovy innovatsiinoi ekonomiky. Ekonomichnyi visnyk Donbasu. 2019. № 1(56). S. 198-205.
 12. Osiichuk O.A. Problemy intehralnoi otsinky liudskoho kapitalu. Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen. 2014. Vyp. 2 (53). S. 226-231. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147038617.pdf>
 13. Posnova T.V. Transformatsiia liudskoho kapitalu v umovakh tsyfrovoy ekonomiky. Ekonomichnyi visnyk. Seriia: finansy, oblik, opodatkovannia. 2019. Vyp. 3. S. 204-211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehsfat_2019_3_23.
 14. Ofitsiyni sait United Nations Development Programme. URL: <http://www.undp.org>.
 15. Ofitsiyni sait Culture and Creativity. URL: <https://www.culturepartnership.eu/en/article/global-creativity-index-2015>.
 16. Ofitsiyni sait World Economic Forum. URL: <http://www.weforum.org>.
 17. Ofitsiyni sait Global Innovation Index. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/